

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI MƏDƏNİYYƏT VƏ TURİZM
NAZİRLİYİ
F. KÖÇƏRLİ ADINA RESPUBLİKA UŞAQ KİTABXANASI
ELMİ-METODİKA ŞÖBƏSİ**

**MƏNƏVİ, ƏXLAQİ VƏ HÜQUQİ TƏRBİYƏ:
problemlərin həllində uşaq kitabxanalarının iş təcrübəsi
(elmi-metodik vəsait)**

B A K I - 2 0 1 3

Tərtib edəni: **Nailə Həşimova – F.Köçərli adına Respublika Uşaq
Kitabxanası elmi-metodika şöbəsinin müdiri**

Redaktor: **Fizurə Quliyeva _ F.Köçərli adına Respublika Uşaq
Kitabxanasının direktoru**

Uşaq kitabxanalarının ali missiyası

Yaşadığımız tarixi dövrün siyasi, iqtisadi, hüquqi və ekoloji problemləri böyüməkdə olan nəslin təlim-tərbiyəsində özünü müxtəlif aspektlərdə büruzə verir. Məqsədyönlü maarifləndirməyə, mənəvi dəyərlərə yiyələnməyə, əxlaqi görüşləri formalaşdırmağa, ictimai həyata adaptasiya, hüquqi biliklərə yiyələnmə sahəsində himayəyə ehtiyacı olan uşaqlara, eyni zamanda qarışıq dünyamızın sürprizləri də mənfi təsir göstərir.

Uşaqlar bizim gələcəyimizdir. Uşaqların zəruri və yararlı olan təlim-tərbiyəyə, hüquqi informasiyaya, asudə vaxtlarının səmərəli təşkilinə, cəmiyyətdə adaptasiyasına, müasir biliklər səviyyəsində maarifləndirilməsinə, nəhayət vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunun fəal subyektlərinə çevrilməsinə yardım göstərəcək qurumlara ehtiyacı var. Uşaq kitabxanaları bu mənada ən etibarlı mədəniyyət müəssisələridir.

Kitabxanaların xidmətindən minlərlə uşaq və yeniyetmə istifadə edir ki, onların əksəriyyətinin:

- müasir tələblərə cavab verən kitabxana-informasiya xidmətinə,
- asudə vaxtının səmərəli təşkilinə,
- informasiya mədəniyyətinin yüksəldilməsinə, maraqlandığı mövzularda informasiya əldə etməsinə,
- intellektual dünyasının inkişafına,
- milli-mənəvi dəyərləri mənimsəməklə yanaşı dünya xalqlarının mədəniyyəti, tarixi ilə tanışlığına, dünyada baş verən hadisələrə öz uşaq təfəkkürü ilə münasibətini aydınlaşdırmasına,
- gələcək həyat yolunu, peşə seçimini istiqamətləndirəcək bir qurumun xidmətindən istifadə etməsinə və s. böyük ehtiyac vardır.

Məktəb partaları arxasından azad dünyaya qədəm qoyan bu balaca şəxsiyyətlərin ənənəvi dünyagörüşləri ətraf mühitin yeni və çox zaman heç də ürəkaçan olmayan münasibətlərilə toqquşması labüddür. Bu şəraitdə onları həyati əhəmiyyətli problemlərdən agah etmək (məsələn, müharibələr, AİDS və s.), mənəvi sarsıntılardan qorumaq, hüquqlarını, cəmiyyətə yararlı insan olduğunu anlatmaq, azad təfəkkür tərzini, daxili mədəniyyətini, mənəviyyatını qorumaq və zənginləşdirmək uşaq kitabxanalarının da üzərinə böyük vəzifələr qoyur.

BMT-nin Uşaq hüquqları bəyannaməsinə əsasən uşaq və yeniyetmələrin azad informasiya axtarmaq, almaq və ötürmək, mədəni həyatda müstəqil iştirak etmək, dincəlmək, hüquqi biliklərini artırmaq, peşə seçimi etmək və s. kimi hüquqlarının müdafiəsində uşaq kitabxanaları:

- Uşaq və yeniyetmələrin informasiya mədəniyyətinin yüksəlməsinə yardım göstərməli;
- Kompüter əsrinin nəslinə çevrilən azərbaycanlı uşaq və yeniyetmələr üçün onların mənəvi-əxlaqi-hüquqi tərbiyəsini təmin edən kibermühitin yaradılmasına çalışmalı;
- Böyüməkdə olan nəslin sosial-iqtisadi və ictimai həyata adaptasiyasına yardım göstərməli;
- Günün və cəmiyyətin tələbləri səviyyəsində fəaliyyət göstərməlidir.

Kitabxanaların bu sahədə missiyası alidir – çünki cəmiyyətin mənəvi potensialı kimi uşaqların mənəvi dünyasını yaxşı mənada istiqamətləndirməyə yardım göstərir. Kitabxana əməkdaşlarının uşaqları elektron informasiya aləmi ilə səmərəli pedoqoji-psixoloji istiqamətlərdə heyrləndirməsi, kitab aləmi ilə təmasdan zövq almasına yardım etməsi, uşaq fikrinin, fantaziyasının, təxəyyülünün inkişafına xidmət etməsi vətəndaş cəmiyyəti quruculuğuna yararlı insanların tərbiyəsinə yardım etməsi deməkdir.

Əxlaqi-mənəvi və hüquq tərbiyəsini nəzərdə tutan strateji planlaşdırma

Uşaqların əxlaqi-mənəvi və hüquqi tərbiyəsini nəzərdə tutan strateji planlaşdırma işlərinin, fəaliyyət proqramlarının hazırlanması müvəffəqiyyətin ilkin şərtidir və aşağıdakıları nəzərdə tutur:

- İşçi qrupunun təşkili, kompleksin fəaliyyət proqramının, mədəni-kütləvi tədbirlər gündəliyinin hazırlanması, iş bölgüsü.
- Xidmət sahəsi, ixtisaslaşdırılmış fond, İnternet xidməti, məşğələlər və tədbirlər üçün otaqların, guşələrin və s. müəyyən edilməsi.
- Demokratik cəmiyyət quruculuğu və uşaqların mənəvi-əxlaqi, hüquqi tərbiyəsi mövzusunda həsr edilmiş dəyirmi stollar, səyyar mədəni-kütləvi tədbirlər, mütalihə gecələri, tamaşa-sorğuların, hüquqi yardım müsabiqələrinin, müntəzəm informativ buraxılışlarının, monitorinqlərin və s. həyata keçirilməsi. Təklif edilən mövzular.
- Mənəvi-əxlaqi və hüquqi bilikləri təbliğ edən bukletin, açıqcaların, tövsiyə ədəbiyyat göstəricilərinin, on-layn təqdimat resurslarının, elektron nəşrlərin, oyun xarakterli testlərin və s. hazırlanması.
- Aparılan görüşlər, tədbirlər, oxucu konfransları və s. haqqında ictimaiyyətə, ayrı-ayrı ailələrə, təhsil müəssisələrinə, qaçqın düşərgələrinə və s. xüsusi təkliflər paketi və dəvətlərin göndərilməsi, əhali arasında məlumat xarakterli informasiyanın yayılması.

- Bu sahədə təkmilləşdirilmiş metodikanın digər uşaq kitabxanalarında, təlim-tərbiyə və tədris müəssisələrində tətbiq edilməsi üçün nəzəri əsaslarının hazırlanması.

Qloballaşma əsrində uşaqların milli-mənəvi dəyərlər əsasında tərbiyəsi

Qloballaşma əsrində uşaqların milli-mənəvi dəyərlər əsasında düzgün tərbiyə olunması, sağlam əxlaqi mühitdə yetişməsi, kamil dünyagörüşünün formalaşması müasir cəmiyyətin aktual məsələlərindən biridir. Müasir dünyanı təhdid edən qlobal cinayətlər sırasında uşaqların sağlamlığına, mənəviyyatına yönəlmiş cinayətlər də az deyil. Bu cinayətlər uşaq problemlərinə yeni dünya nizamının acı reallıqları kontekstindən yanaşılmasını, hər addımda köməyə ehtiyac duyan körpələrin hüquqlarının (qaçqın düşən, doğulduğu diyardan qovulan, təcavüzə məruz qalan və s.) bütün səviyyələrdə qorunmasını obyektiv zərurətə çevirir.

Hər hansı uşaq kitabxanası maaifləndirici, tərbiyəvi və informasiya yayan ixtisaslaşmış bir mədəniyyət müəssisəsidir. Əxlaqi-mənəvi-hüquqi tərbiyə və bu istiqamətdə uşaqlarla yanaşı müəllim və valideynlərin informasiya-metodiki təminatı da uşaq kitabxanalarının əsas vəzifəsidir. Bu halda kitabxanaların ən tərbiyəvi əhəmiyyətli silahı – informasiya daşıyıcılarıdır.

Mənəvi-əxlaqi tərbiyə

Böyüməkdə olan nəslin həm əxlaqi, həm mənəvi, həm də hüquqi tərbiyəsi biri digərindən təcrid olunmuş mənada götürülə bilməz. Çünki bunlar bilavasitə bir-birilə sıx bağlı olan tərbiyə meyarlarıdır. Ona görə də bu məfhumlara biri digərini tamamlayan kompleks şəkildə yanaşmaq daha doğrudur.

Demokratik inkişaf yolunu seçmiş respublikamızda körpələrin sağlam gələcəyi naminə yüksək sosial-mənəvi mühitdə böyüməsinə böyük diqqət yetirilir. Azərbaycan xalqının zəngin milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini, tarixini, mədəniyyətini əks etdirən materialları dolğun şəkildə öz ədəbiyyat fondlarında cəmləşdirən kitabxanalar sabahın gəncliyinin bugündən sağlam ruhda tərbiyə edilməsi prosesinin fəal iştirakçısı olmalıdır. Təkcə Azərbaycanın uşaq folklorunun zəngin janr strukturuna diqqət yetirsək, uşaqların dünyagörüşünün, mənəviyyatının saf və ülvi təməl üzərində formalaşmasına əsaslı təsir göstərən zəngin nümunələr görə bilərik. Uşaqların yaradıcı potensialının aşkarlanmasında, milli-mənəvi dəyərlərə bağlılığı baxımından tapmaca, rəvayət, nağıl, əfsanə, bayatı, layla və digər folklor janrlarından istifadə son dərəcə əhəmiyyətlidir və onların təlim-tərbiyəsində mühüm rol oynayır.

Yaddan çıxarmaq olmaz ki, gənc nəslin mənəvi-əxlaqi tərbiyəsində uşaq kitabxanalarının üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Lakin bu sahədə fəaliyyət göstərən kitabxanalarımız yalnız hesabat statistikasına xidmət edən və mexaniki xarakter daşıyan biblioqrafik xülasə, oxucu konfransı, ədəbi-bədii gecələr keçirməklə kifayətlənə bilməz.

- Mənəvi-əxlaqi və hüquqi tərbiyə sahəsində uşaq müəssisələri və müəllimlərlə təcrübə mübadiləsi aparması,
- Mənəvi-əxlaqi və hüquqi tərbiyəyə kömək məqsədi daşıyan materialların virtual bazalarının yaradılması istiqamətində geniş fəaliyyət göstərməsi,
- Uşaqlar və valideynlərin birgə iştirakını nəzərdə tutan ənənəvi tədbirlərdə mənəvi-əxlaqi dəyərləri və hüquqi bilikləri zənginləşdirəcək materiallardan müvafiq şəkildə innovativ metodlarla təqdimatlarda istifadə etməsi,
- Mənəvi-əxlaqi və hüquqi tərbiyəyə dair ədəbiyyatın fəal təbliğatçısı olması –
- Uşaqlara onların yaş xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla, müasir dövrün tələblərinə uyğun metodlarla informasiya xidməti göstərilməsi, - əsas fəaliyyət istiqamətlərinə çevrilməlidir.

İnsanın inkişafı və onun şəxsiyyət kimi formalaşması üç başlıca amilin irsiyyət, mühit və təhsil-tərbiyənin qarşılıqlı təsiri ilə həyata keçirilir. İrsiyyət dedikdə valideynlərdən uşaqlara müəyyən keyfiyyət və xüsusiyyətlərin irsən keçməsi başa düşülür. Bildiyimiz kimi, irsiyyətin daşıyıcısı genlərdir.

Mühit və təhsil-təlim-tərbiyə amilləri dinamik, hərəkətdə və inkişafda olan amillərdir. İnsan həm mühitdə, həm də təhsil tərbiyə prosesində fəaliyyətə cəlb olunur. Fəaliyyət özü inkişaf amilidir. İnsanın bir şəxsiyyət kimi inkişafının əsas xəttini onun fəaliyyəti təşkil edir. Fəaliyyəti isə nizamlayan gündəlik həyatımızda və təhsildə mənimsədiyimiz, informasiya mənbələrindən öyrəndiyimiz elmi biliklərdir.

Fəaliyyəti təşkil etmək və onu düzgün istiqamətləndirmək üçün uşaq kitabxanalarının təsir etmək imkanları böyükdür. Bu zaman əxlaqi – mənəvi tərbiyə uşaqların inkişafı üçün nəzərdə tutulmuş informasiya mənbələrindən istifadə etməklə 3 istiqamətdə həyata keçirilməlidir.

- İdraki inkişaf (biliklərin öyrənilməsi)
- praktiki fəaliyyət (davranış, problemləri həll etmək və qərarlar vermək səriştəsi)
- kommunikativ (informasiya mədəniyyətinə malik olmaq)

Kamil şəxsiyyət-insan-vətəndaş yetişdirmək müasir insan tərbiyəsinin əsas məqsədidir. Vətəndaş tərbiyə etmək-mənsub olduğu ölkənin inkişafına çalışan, mənafeyini gözləyən, onun taleyinə məsuliyyətlə yanaşan, ictimai-sosial həyatda ədalətli mövqe tutan, insanpərvərliyi, ciddiliyi, zəhmətsevərliyi ilə seçilən və s. müsbət keyfiyyətləri özündə daşıya biləcək insan yetişdirmək deməkdir.

Eyni zamanda yüksək əxlaqi, mənəvi keyfiyyətlərə yiyələnmə və şəxsiyyət kimi yetişmə uşaqların vətəndaşlıq tərbiyəsinin əsasını qoyan amillərdir. Bu amilləri əks etdirən informasiya resurslarından geniş istifadə olunmalıdır. Uşaqlara mütləq üçün ədəbiyyat tövsiyə edərkən kitabxançının ədəbiyyat seçimi sadalananları nəzərdə tutmalıdır:

- milli maddi-mənəvi dəyərlərə hörmətlə yanaşmanın tərbiyəsi
- yaşadığı cəmiyyətdə davranış qaydalarının tərbiyəsi
- savadlı olmağa həvəsin tərbiyəsi
- ailə, cəmiyyət qarşısında məsuliyyət hissinin tərbiyəsi
- vətənpərvərlik, ədalət, mübarizlik, zəhmətsevərlik, cəsurluq və s. tərbiyəsi .

Digər tərəfdən daha səmərəli informasiya axtarışını təmin etmək üçün elektron və ya ənənəvi kartotekalarda maraqlı və cəlbedici bölmə adlarından istifadə etmək olar.

Məsələn, “Siyasət və uşaqlar”, “Açıq dialoq”, “Azərbaycan qanunvericiliyi və uşaqlar”, “Biz öz hüquqlarımızı bilirikmi”, “Biz Vətənimiz üçün nə edə bilərik”, “Fiziki və əqli inkişafın harmoniyası”, “Milli ədəbiyyatımız”, “Qəhrəmanlıq nədir”, “Atalar və oğullar”, “Kimə bənzəmək istərdim”, “Vətənimin sərvətləri”, “Uşaq haqları konvensiyası” və s.

Mənəvi-əxlaqi tərbiyə dedikdə bu elə bir prosesdir ki, burada zaman öyrətmirlər, tərbiyə edirlər. Uşaq kitabxanaları da cəmiyyətin bir parçasıdır və onlar sosial institutlar kimi uşaqların mənəvi tərbiyəsində mühüm işlər görə bilər. Yalnız bu zaman nəzərə almaq lazımdır ki, müxtəlif yaş hədlərində uşaqların fərdi və psixoloji durumları fərqli olur, həmin fərqləri nəzərə almaqla uşaq kitabxanaları bu tərbiyə prosesinin istiqamətləndirici qüvvəsi kimi də çıxış edə bilər. Məsələn, azyaşlı uşaqlara emosional təsir qüvvəsi olan metodlardan (canlı oyun, yarış və s) istifadə edilirsə, yeniyetmələrdə artıq böyüməkdə olan şəxsiyyətə yardım göstərilməsindən söhbət gedə bilər.

Gənc nəslin mənəvi tərbiyəsi sahəsində kitabxanaların əsas vəzifələri

Gənc nəslin mənəvi tərbiyəsi sahəsində kitabxanaların əsas vəzifələri onların əsas fəaliyyət istiqamətlərini müəyyən edir:

- Mədəni-tarixi—mənəvi dəyərlər əsasında uşaqların şüurunda öz vətəni ilə qürur duymaq, fəxr etmək hissinin aşılması
- Uşaqlarda fəal həyat mövqeyi tərbiyə etmək,
- Öz ölkəsinə, xalqına gərəkli olmaq duyğusunu tərbiyə etmək

- Bədii, elmi-kütləvi nəşrlərin, audio-video materialların tam spektrindən istifadə etmək
- Təbiət, canlılar və bitkilər aləmi haqqında biliklər təbliğ etməklə ekoloji tərbiyəni aşılamaq
- Doğma ana dilinə, ədəbiyyata, mədəniyyətə sevgi və onları yaşatmaq, qorumaq, zənginləşdirmək hissinin tərbiyəsi

Mənəvi tərbiyə şəxsiyyətin özündən və onu əhatə edən mühitdən başlayır. Ailə, məktəb, kitabxanalar və digər mədəniyyət müəssisələrinin hər birinin bu prosesdə öz missiyası var. Kitabxanalar bu sahədə fəaliyyət göstərərək daha universal tədbirlərlə çıxış edə bilər. Buna həm onların malik olduğu informasiya resursları, həm insanlarla ünsiyyət yarada bilmək təcrübəsi, həm də müxtəlif vasitələrlə təbliğ etmək səriştələri imkan verir.

Mədəni-kütləvi tədbirlər

Vətənə məhəbbət hissi diyarşünaslıq informasiyası ilə tamamlana bilər – muzeylər, arxivlər, arxeoloji qazıntılar, qədim şəkillər, yaşlı insanlar, alimlərlə görüşlər belə informasiya mənbəyi ola bilər. Vətənpərlik tərbiyəsinin digər bir istiqaməti. Bunun üçün kitabxananın diyarşünaslıq fondundakı ədəbiyyat köməyə gələ bilər.

Doğma yurdun təbiətindən, onun maddi-mənəvi dəyərlərindən bəhs edən ədəbi-diyarşünaslıq vəsaitlərinin nəşri də zəruridir.

Məsələn, *“Oxucuların festivalı”*ni Azərbaycanın hər regionundan nümayəndələr dəvət etməklə teatrlaşdırılmış oyun-səyahət şəklində təşkil etmək olar. Hər regiondan gələn uşaq o yerin dəyərlərindən söhbət açsın, əl işlərini nümayiş etdirə bilər. Hər region haqqında yazılmış kitablardan söhbət açılması isə uşaqların doğma vətəni haqqında (və ya dünya ölkələri) biliyini artırmış olar.

“Yaradıcılıq ekspedisiyaları” təşkil olunsa bilər ki, bu zaman müxtəlif regionlardan uşaqlar həmyaşıdları ilə birgə həmin yerin sənətkarlıq məktəbləri ilə tanış ola və əl işləri ilə çıxış edə bilər. Təbii ki, belə tədbirlər ədəbiyyat sərgiləri ilə müşayiət olunsa bilər. Ədəbiyyatın seçimini isə uşaqların özünə həvalə edərək onlara həm informasiya axtarışı qaydalarını öyrətmək, həm kitabxanaçıların yardımını ilə daha aktual olan nəşr nümunələrini tapmağa imkan yaratmaq olar. Bu uşaqlarda ünsiyyətin, mənəvi körpülərin inkişafına təkan vermiş olar. Mənəvi tərbiyənin bir qolu da vətənpərlik tərbiyəsidir.

Vətənpərvərlik qəhrəmanlığın əsasını qoyan amildir. Uşaqlarımız şanlı tariximizlə, əfsanəvi qəhrəmanlarımızla fəxr etməyə qadir insan kimi yetişməlidir. Nağıl, dastan qəhrəmanlarımızdan tutmuş Cavanşir, Babək, Həzi Aslanov, İsrail Məmmədov, Mehdi Hüseynzadə, Mübariz İbrahimov kimi cəsur insanlara, bu gün Qarabağ savaşındakı igidliklərinə görə Milli qəhrəman adını almış vətən oğullarına

qədər tarix səhifələrimizi vərəq-vərəq yetişməkdə olan nəslə çatdırılması hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsi işində ön plana keçməlidir.

Mənəvi tərbiyənin bir sahəsi də uşaqların ünsiyyəti ilə bağlıdır. Məsələn, kitabxanada “Dostsuz həyat darıxdırıcıdır” disputu keçirmək olar. Bu mövzunun aktuallığı ondadır ki, müasir uşaqlar təcrid olunmuş dünyalarında yaşayırlar. Valideynlərlə, ətrafdakılarla, həmyaşıdları ilə daha az ünsiyyətdə olur, daha çox kompyüter qarşısında vaxt keçirirlər. Belə bir disputda iştirak edən uşaqlar əvvəlcə kitabxanaçının “niyə”, “nəyə görə” sualına cavab verirlər, daha sonra bədii və ya tarixi əsərlərdən dostluqla bağlı nümunələr haqda çıxışlar səslənir. Təbii ki, sərgidə belə ünsiyyət, etibarlı dostluq faktlarını əks etdirən kitablar tövsiyə edilir.

Uşaqların mənəvi tərbiyəsində onu əhatə edən informasiya mühitinin rolu böyükdür. Bu informasiya mühiti kitablar, jurnallar, elektron nəşrlər, internet saytları və s. ibarətdir.

Həyat bir yerdə dayanmır. Müasir uşaq kitabxanaları öz oxucularını cəlb etmək üçün ən müxtəlif variantlarda orijinal tədbirlər keçirməyə çalışırlar. Onlardan ən diqqətəlayiqi isə multmediya təqdimatlarının keçirilməsidir. Bu təqdimatlar icmal, informasiya, viktorina, oyun şəklində keçirilə bilər. Kitabxanaçılar isə yeni iş metodlarından istifadə etməklə uşaqların əxlaqi-mənəvi və hüquqi tərbiyəsini daha asan, cəlbedici və maraqlı edə bilər.

Həqiqi mənəvi dəyərləri kütləvi təbliğatla sadəcə söz deməklə yaratmaq olmur. Onları yaşamaq, anlamaq, ürəklə qəbul etmək gərəkdir. Bu mənada bədii ədəbiyyat nümunələri mənəvi tərbiyəni vəsf edən ən yaxşı mənbələrdir. Amma onları oxucusuna yaxınlaşdırmaq üçün kitabxanaçıdan eyni zamanda müəllim, psixoloq, dialoq aparmaq qabiliyyətinə malik ustad sənətkarlığı tələb olunur.

Bu zaman nəzərə almaq lazımdır ki, hər hansı daha gərəkli olduğu üçün seçilmiş bir nəşrin üstündə dayanmaq onlarla kitabı səthi oxumaqdan faydalıdır. Seçilmiş əsər teatrlaşdırılmış şəkildə şərhələrlə mütaliə edilə bilər. Mərhələli şəkildə keçirilən belə mütaliədə həm müəllimlər, həm də valideynlər iştirak edə bilər.

Sərgilərin təşkili

Təşkil edilən kitab sərgiləri canlı təqdimatla müşayiət oluna bilər. Məsələn, kitab sərgisinin təqdimatını həyata keçirən kitabxanaçı mövzuya müvafiq olaraq hər bir kitabı (və ya sənədi, fononu və s.) ardıcılıqla əlinə alaraq həmin materialla bağlı xüsusi hazırlanmış icmal təqdim edə bilər. İcmallar yorucu deyil, maraqlı faktları özündə əks etdirən anonslar şəklində davam edərsə bu uşaqlar tərəfindən daha maraqla qarşılanacaqdır. İnteraktiv sərgilərin keçirilməsi də müasir uşaqların diqqətini cəlb etmək üçün səmərəli metoddur. Bu zaman uşaq onun bilik dünyasını zənginləşdirən həm informasiya əldə edir, həm də onda informasiya texnologiyalarının istifadə edilməsinin yeni bir sahəsinə maraqlı oyanmış olur.

Fərdi söhbətlər, tövsiyələr

Müasir dövrümüzdə uşaq kitabxanalarının qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri də gənc nəsilə vətənpərvərlik hissləri aşılamaqdır. Bu baxımdan uşaq kitabxanalarında oxucularla aparılan fərdi söhbətlərin, tövsiyələrin əhəmiyyəti böyükdür. Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərindən söhbət açarkən ədəbiyyatımızda müharibə mövzusu ilə bağlı yazıçı və şairlərimizin yazdığı əsərlərdən, mətbuatda dərc edilmiş maraqlı hadisələrdən istifadə etmək olar. “Azərbaycan uşaqların gözü ilə”, “Vətənim Azərbaycandır”, “Müharibə uşaqların gözü ilə”, “Milli qəhrəmanlarımız”, “Xocalının xatirə günü” və s. kimi mövzularla vətənpərvərlik tərbiyəsi təbliğ edilərkən uşaqlara təkcə sevməyi yox, sevdiklərini necə qorumağı, necə müdafiə olunmağı və müdafiə etməyi, çətin vəziyyətlərdə qərar verməyi və s. başa sala biləcək müxtəlif təbliğat üsullarından bacarıqla istifadə edilməlidir.

Müasir uşaq kitabxanalarında hüquqi biliklərin təbliği

Uşaqların onlar üçün zəruri olan yararlı şəraitdə böyüməsi, təhsil alması və fəaliyyət göstərməsi, çətin həyat şəraitlərində, çıxılmaz vəziyyətlərdə qərar qəbul etməsi üçün mühüm tərbiyə növlərindən biri də onların hüquqi tərbiyəsidir. Yüksək qayğı və nəvazişlə əhatə olunan uşaqların sosial ehtiyaclarının hərtərəfli təmini, onların yüksək mənəvi-əxlaqi mühitdə, milli dəyərlər əsasında kamil tərbiyə alaraq layiqli şəxsiyyət kimi yetkinləşməsi zərurəti müasir dövrdə hər bir dövlətin üzərinə uşaq hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı yeni vəzifələr qoyur. Dövlətin hüquq sisteminin əsasını təşkil edən Konstitusiya və qanunlarla uşaq hüquqlarına etibarlı təminat mexanizmlərinin yaradılması isə, ilk növbədə, onların layiqli, firəvan yaşayış səviyyəsinin, təlim-tərbiyəsinin, təhsilinin, sosial müdafiəsinin, sağlamlığının yüksək səviyyədə təşkilini nəzərdə tutur.

Müasir uşaq kitabxanalarında hüquqi biliklərin təbliği əsas fəaliyyət istiqamətlərindən birini təşkil edir. Hüquqi mədəniyyət – yetişməkdə olan nəslin müstəqil düşünmə qabiliyyətinin təminatı, həyatın mürəkkəb məqamlarında qərar qəbul etmək qabiliyyətinin formalaşması və son nəticədə sağlam və yetkin nəslin böyüməsi deməkdir.

Hüquqi informasiya bazaları

Ən başlıcası kitabxana fondu bu hüquqları əks etdirən və təbliğ edən– beynəlxalq aləmdə qəbul edilmiş sənədlər və yerli qanunvericilik aktlarını və onları şərh edən materialları əhatə edən – informasiya bazasına, ədəbiyyat fonduna malik olmalıdır. Fonda daxil olan kitabların mövzusu uşaq hüquqlarının ən müxtəlif sahələrində, dövlət quruluşu və qanunlarımıza, beynəlxalq aləmdə bu sahədəki təcrübələrə həsr edilməlidir. Həmçinin bu bilikləri təbliğ edən tədbirlər, ssenarilər, viktorinalar və s. ibarət vəsaitlər, dövrü mətbuat nümunələri, elektron nəşrlərə də geniş yer verilməlidir. Virtual məkanda uşaq hüquqlarının qorunması, onlara lazımi imkanların yaradılması ilə bağlı global problemlər bütün dünya

dövlətləri kimi, Azərbaycanda da qarşıda duran vacib məsələlərdəndir. Bu məqsədlə kitabxanalar texnologiyalar və proqramlardan istifadə etməklə uşaqların təlim-tərbiyəsinə müsbət təsir göstərə bilər.

İnformasiya cəmiyyətində uşaq hüquqlarının qorunması hər bir dövlətdən bu sahədə ardıcıl və sistemli tədbirlərin həyata keçirilməsini, qanunvericiliyin davamlı olaraq təkmilləşdirilməsini tələb edir. Müşahidələr göstərir ki, virtual məkan uşaq hüquqlarının qorunmasında, onların dünyagörüşünün, mənəviyyatının formalaşmasında müsbət cəhətləri ilə yanaşı, müəyyən təhdidlər də doğurur.

Hazırda dünya ölkələrində autizm xəstəliyinə tutularaq ətraf aləmdən təcrid olunan, daxili aləminə qapılıaraq psixoloji sarsıntı keçirən uşaqların sayı həddən artıq çoxdur. Kitabxanalar belə uşaqları normal həyata qovuşdurmaq, cəmiyyətlə normal ünsiyyətini yaratmaq üçün virtual məkanın imkanlarından istifadə etməklə tədbirlər, aksiyalar, proqramlar həyata keçirə bilər.

Uşaq hüquqlarına dair beynəlxalq sənədlər və əlamətdar tarixlər

Uşaqların Beynəlxalq Müdafiə günü –1950-ci ildən başlayaraq hər ilin 1 iyun tarixində qeyd olunur. Bu əlamətdar gündə, ilk növbədə, uşaqların söz, dini etiqad azadlığı, təhsil, sağlamlıq, istirahət və əyləncə, fiziki və psixoloji zorakılıqdan, istismardan qorunmaq kimi hüquqları böyüklərin diqqətinə çatdırılır. Bundan başqa:

- 4 iyun – Beynəlxalq Təcavüzə məruz qalmış uşaqlar günü
- 20 noyabr – Ümumdünya Uşaq haqları günü
- 10 dekabr – Ümumdünya İnsan hüquqlarının müdafiəsi günü
- 12 noyabr – Konstitusiyası günü
- 16 noyabr – Beynəlxalq Tolerantlıq günü

Sənədlər:

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının

- Uşaq haqları haqqında 20 noyabr 1989-cu il tarixli Konvensiyası
- Uşaq haqları haqqında 20 noyabr 1959-cu il Bəyannaməsi
- Uşaqların müdafiəsi, inkişafı və yaşayışının təmin edilməsi haqqında 30 sentyabr 1990-cı il tarixli Ümumdünya Bəyannaməsi
- Fövqəladə hallarda, silahlı münaqişələr zamanı uşaqların və qadınların müdafiəsi haqqında 14 dekabr 1974-cü il tarixli Bəyannamə

Avropa Şurasının

Avropa sosial xartiyası – 18 oktyabr 1961-ci il.

Avropa Birliyi

Əsas hüquqlar haqqında Avropa Birliyinin Xartiyası – 7 dekabr 2000-ci il.

Azərbaycanda qəbul edilmiş sənədlər

Azərbaycanda 1993-cü ildən bu sahənin fəaliyyətini tənzimləyən milli qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi məqsədilə ardıcıl islahatlar həyata keçirilmişdir. Azərbaycan 1994-cü ildə BMT-nin “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyasına qoşulmuş, ulu öndərin qanunvericilik təşəbbüsü əsasında Milli Məclisdə “Uşaq hüquqları haqqında” (1998), habelə “Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında” (1999) Azərbaycan Respublikasının qanunları qəbul edilmişdir.

Yuxarıda adı çəkilən sənədlərlə uşaqları tanış etmək məqsədilə vəsaitlər: sənədlər, dövrü mətbuatdan məqalələr, buklet şəkilli yaddaşlar, tövsiyə edilən ədəbiyyat siyahıları və s. materiallar hazırlana bilər.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2008-ci il 22 dekabr tarixli sərəncamı ilə 2009-cu ilin “Uşaq ili” elan edilməsi respublikamızda uşaq hüquqları sahəsində həyata keçirilən dövlət siyasətinin ardıcıl və məqsədyönlü xarakter daşdığını bir daha təsdiqləyir.

Uşaq hüquqları ilə bağlı əsas sənədlərlə tanışlıq

Kitabxanaların bu sahədə fəaliyyətinin ilkin məqsədi uşaq hüquqları ilə bağlı əsas sənədlərlə tanışlıq, uşaq hüquqları əsaslarının məğzinin anladılması olmalıdır. Bu zaman uşaqların inkişafında onların əhəmiyyətli olması üçün:

- uşağın əsas inkişaf xüsusiyyətləri ilə əldə etdiyi hüququ biliklər və hüquqi öhdəliklər arasındakı qarşılıqlı əlaqə izah edilməli
- sənədlərdə öz əksini tapmış maddələrlə uşaqların hüquqi problemlərinin həllinə yardım edəcək məqamlara müqayisəli şəkildə şərh verilməlidir.

Hüquqi maarifləndirmənin tərbiyəvi əhəmiyyəti vətəndaşlıq tərbiyəsi, öz hüquq və öhdəliklərinə şüurlu yanaşma və müdafiə olunmaq bacarığını təlqin etməsindədir. Bu bacarığı əyani şəkildə nümayiş etdirmək üçün, məsələn, oxucularla söhbətlər təşkil etmək yerinə düşər və söhbəti belə bir sualla başlamaq olar:

Balaca dostumuz! Sən bilirsənmi ki, Birləşmiş Millətlər təkilatı İnsan haqlarına dair Bəyannamə qəbul edərkən sənənin hüquqların haqqında nələr deyilib? Bilmirsənsə, qulaq as, onda bu tədbir sənənin üçündür!. Əvvəla onu bil ki, 18 yaşına çatmamış hər bir canlı insan uşaqdır. Bütün uşaqlar bərabər sosial

hüquqlara malikdir. Hər bir uşağın hüquqları vardır və bunlar:

- *Yaşamaq haqqı. Ad almaq haqqı.*
- *Vətəndaşlıq haqqı.*
- *Vicdan azadlığı*
- *Dini etiqad azadlığı*
- *Valideynləri ilə yaşamaq haqqı*
- *Əmək haqqı*
- *İstirahət etmək haqqı*
- *Həyatı və sağlamlığının qorunması haqqı*
- *Təhsil almaq haqqı*
- *Yaşayış yeri haqqı*
- *Söz azadlığı*
- *İnformasiya almaq haqqı.*
- *Mədəni nailiyyətlərdən istifadə etmək haqqı*
- *Ailə qurmaq haqqı*
- *Elmi-texniki və bədii yaradıcılıqla məşğul olmaq haqqıdır.*

Disputların keçirilməsi

İlkin hüquqi bilikləri təbliğ etmək üçün ssenarilər hazırlamaq olar. Məsələn, “Mən kiməm” – bu sual ətrafında uşaqlarla mükəllimə. Bu zaman əvvəlcə mövzunun açıq şərhini verilə bilər. Daha sonra yaş qruplarına görə uşaqların hüquqlarını əks etdirən icmallar və ya video-təqdimatlar nümayiş etdirilə bilər. Kiçik yaşlı uşaqlarla, daha maraqlı olmaq üçün əsər qəhrəmanlarının (yaş həddinə görə) hansı hüquqlara malik ola biləcəkləri haqqında disput keçirmək olar.

Azyaşlı uşaqları nəzərdə tutarkən ədəbi əsərlərdə olan qəhrəmanların timsalında hüquqları müəyyən etmək üçün Cırdanın və Divin, Siçan bəyin və Tıq-tıq xanımın və s. düşükləri vəziyyətlərdə hansının haqlı olub-olmaması haqqında söhbət aparmaq olar. Əlbəttə daha böyük yaş qrupu üçün digər əsərlərdən nisbətən mürəkkəb vəziyyətlərdə hüququ məsələlərini izah etmək üçün istifadə oluna bilər.

Sərgilərin təşkili

Hüquqi biliklərə həsr edilmiş sərgi elə təşkil oluna bilər ki, bu zaman kitabxanaçının düzdüyü sərgidəki dövrü mətbuat nümunələri arasından uşaq

hüquqlarını təsdiq edən və ya uşaq hüquqlarını pozan halları əks etdirən məqalələri uşaqlar özü seçib təqdim edə bilsin.

Digər bir variantda Uşaq hüquqları bəyannaməsindən bir maddəni elan etmək, daha sonra uşaqlardan onlara təqdim edilən kitabların arasından qəhrəmanının vəziyyəti bu maddəyə uyğun gələn əsəri tapmalarını təşkil etmək olar.

Həm uşaqları, həm də valideynlərin birgə iştirakını nəzərdə tutan və onların qarşılıqlı olaraq hüquqlarının nələrdən ibarət olduğunu anladan “Uşaq haqları nədir” devizi ilə keçirilən sərgi də maraqlı video-çarxlarla, icmalalrın təqdimatı və sərgilərlə müşayiət oluna bilər.

İnsan öz hüquqlarını bilməli, başqalarının hüquqlarına hörmətlə yanaşmağı bacarmalıdır. Həm uşaqların, həm də valideynlərin hüquq və öhdəlikləri vardır. Yalnız fərq ondadır ki, valideynlər daha çox biliyə və təcrübəyə, eyni zamanda məsuliyyətə malikdirlər. Qarşılıqlı hörmət və anlaşma mehriban ailənin və sonda cəmiyyətin xeyrinədir. “Bizim hüquqlarımız və vəzifələrimiz” başlıqlı sərgidə bu qarşılıqlı münasibətlərin həm hüquqi, həm də mənəvi əhəmiyyətini əks etdirən materillər nümayiş etdirilə bilər. Eyni mövzuda kiçik bukletlər hazırlana və bu haqda müətlə üçün tövsiyə edilən ədəbiyyat siyahısı təqdim etmək olar. Hər hansı hüquqi vəziyyəti əks etdirən və ya onların həlli yolları haqqında mənzərə yarada bilən şəkillərdən də geniş istifadə etmək olar. Uşaq hüquqlarını əks etdirən sənədlərdən istifadə etməklə sərgi bölmələri, təqdimatlar təşkil etmək mümkündür. Uşaqlar üçün nümunə: **Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyadan bəzi maddələrin qısa şərh** (*BMT-nin Baş Məclisinin 44-cü sessiyasında 20 noyabr 1989-cu il tarixində qəbul edilib*).

Maddə 1.	0 yaşından 18 yaşına qədər insan uşaq sayılır.
Maddə 2.	Dövlət irqindən, rəngindən, sağlamlığından, cinsindən, dinindən, milliyətindən, ailəsinin kasıb və ya varlı olmasından asılı olmayaraq uşaqların hüquqlarını tanımalı və təmin etməlidir.
Maddə 3.	Dövlət ilk növbədə uşaqların qayğısına qalmalıdır. Dövlət uşaq hüquqlarını reallaşdıran orqanların işini təmin etməlidir.
Maddə 4.	Dövlət uşaqların iqtisadi, siyasi və digər şəraitlərdə hüquqlarını təmin edilməsini nəzərdə tutan qanunlar qəbul etməlidir.
Maddə 5.	Uşaqların tərbiyəsində əsas cavabdehliyi valideynlər daşıyır. Dövlət valideynlərin hüququna və məsuliyyətinə hörmətlə yanaşır.
Maddə 6.	Hər bir uşağın yaşamaq hüququ var.
Maddə 7.	Uşaq doğulduğu andan yaşadığı ölkənin vətəndaşıdır və onun

	ad almaq, valideynlərini tanımaq və onların qayğısı ilə böyümək hüququ vardır. Dövlət bu hüququ təmin etməlidir.
Maddə 8 .	Dövlət uşağın fərdi hüquqlarını (ad, ailə, milliyət) təmin etməlidir.
Maddə 9.	Uşaq valideyni ilə yaşamalıdır. Əgər valideyn buna layiqlidirsə.
Maddə 10.	Valideynləri ayrı bölgələrdə, şəhərlərdə, dövlətlərdə yaşayan uşaqlar onların hər ikisi ilə münasibətdə olmaq hüququna malikdirlər.
Maddə 11.	Uşağı məcburən xaricdə saxlamaq olmaz.
Maddə 12	Uşaq azad surətdə öz rəyini bildirə bilər.
Maddə 13.	Uşağın öz fikrini sərbəst ifadə etmək hüququ vardır.
Maddə 14.	Dövlət uşağın fikir, vicdan və din azadlığına hörmət bəsləməlidir.

Qeyd: Siyahıda maddələrin sayını artırmaq olar.